

Fremtiden for dansk forskning og højere uddannelse

Henrik Prebensen

En køn historie

I Kina, veed du jo nok, er Kejseren en Kineser, og alle de, han har om sig, ere Kinesere. Det er nu mange Aar siden, men just derfor er det værd at høre Historien, før man glemmer den. Kejserens Slot var det prægtigste i Verden, ganske og aldeles af fint Porcelæn, saa kostbart, men saa skønt, saa vanskeligt at røre ved, at man maatte ordentlig tage sig i Agt. I Haven saa man de forunderligste Blomster, og ved de allerprægtigste var der bundet Sølvklokker, der klingede, for at man ikke skulle gaa forbi uden at bemærke Blomsten. Ja, alting var saa udspekuleret i Kejserens Have ...

H.C. Andersens eventyr, *Nattergalen*, har som pointe at den organiske natur, den ægte nattergal, overgår al kunstig teknologi, symboliseret med den mekaniske fugl. Pointen er karakteristisk for en brydning i romantikken og det 19. århundrede mellem "organicisme" og "mekanicisme".

Organicismen opfatter mennesker, samfund og institutioner som naturligt groende helheder, der i kraft af deres egenvækst på én gang udfolder en indre orden og assimilerer sig til en ydre form, hvorved de opnår en naturlig tilpasning til verden, uden tale om en ydre styring.

Den mekanistiske opfattelse ser samfund og institutioner som komplekser, hvis dele kan forandres viljesmæssigt på et rationelt grundlag til gavn for fremskridtet og enkeltmenneskets frigørelse. Der er tale om en ydre orden der determinerer formen og styrer funktionaliteten.

Denne dobbelthed genfindes i universiteternes historie.

Det traditionelle universitet er vokset frem som en oprindeligt kirkelig institution med samme type kollegialt selvstyre som kendes fra kloster- og domkapitler og med studier hvis indhold var præget af megen ortodoksi. Oplysningstiden og revolutionen brød med den gamle universitetsmodel. I Frankrig nedlagde man universiteterne og erstattede dem med skoler: lægeskoler, ingeniørskoler, lærerskoler osv. Tankegangen var at viden er en kilde til beherskelse af naturen og styring af samfundet.

I Berlin grundlagde den preussiske sprogforsker von Humboldt et nyt universitet i 1810. Det humboldtske universitet byggede på tæt sammenhæng mellem undervisning og forskning, som gensidigt skal stimulere hinanden, og på akademisk frihed i valget af forskningsopgaver og uddannelsesindhold, som skal give plads for udvikling og vækst. Det humboldtske idealuniversitetet har sin egen organiske vækst, der udfolder sig efter videnskabens og dannelsens indre fordringer, og har indsigt og forståelse som egentlige mål. Det lagde stor vægt på mangfoldighed og tværfaglighed.

Humboldts idé var at lærere og studerende skulle forenes i forskning og læring. Universiteterne skulle holdes fri for statens styring. Humboldt mente at institutionelt selvstyre og akademisk frihed ville opfylde alle uddannelsernes formål. Han skrev i et brev til den preussiske konge i 1809:

Der findes simpelthen visse kundskaber, der må være almene, og endnu mere en vis dannelse af mentalitet og karakter, som ingen må være foruden. Man er kun en god håndværker, købmand, soldat eller forretningsdrivende, hvis man i og for sig og uden skelen til erhverv også er en god, anstændig, efter sin stand oplyst person og borger.

Giv så megen uddannelse, som kræves hertil, så erhverver man sig derefter ganske ubesværet de særlige færdigheder, som kræves til et erhverv, og beholder altid friheden til, som det ofte sker i livet, at kunne flytte sig fra ét til noget andet.

Springet til danskerne Grundtvigs og Kolds forestillinger om den formelle lærdoms utilstrækkelighed og nødvendighed af en yderligere form for dannelse er ikke stort. Ligesom man hævdes at blive en bedre bonde af at have hørt om Nordens guder på Askov, ligeså bliver man en bedre akademiker af at have erhvervet kundskaber i engelsk, tysk og fransk, "Altertumswissenschaft" og historie. Universitetets mission er dannelse baseret på forskning og uddannelse i et akademisk fællesskab.

Den humboldtske model blev forbillede for mange universiteter i Europa og USA, også i Danmark for det gamle Københavns Universitet og det nyere Aarhus Universitet. Ved siden af universiteterne opstod tekniske læreanstalter og faglige højskoler med en kraftigere formålsrettet styring af forskning og højere uddannelse. Eksempler herpå er i Danmark Den Polytekniske Lærestanstalt fra 1829 eller Den Kongelige Veterinær og Landbohøjskole oprettet i 1856.

En kultur under pres

Den humboldtske tanke har været en del af virksomhedskulturen på danske universiteter. De protester fra studenter og yngre lærere, der førte til universitetsstyrelsesloven af 1970, var bag al den venstreorienterede retorik i grunden krav om en modernisering og tilpasning af den humboldtske model. De ændringer i universiteternes styrelse, som 1993-loven indførte, var tænkt som en styrkelse af ledelsesfunktionen. De blev i det store og hele absorberet uden de store virkninger på universitetssystemets funktionsmåde.

Men mod 1990'ernes slutning kom Humboldtmodellen under hårdt pres. Først rykkede universiteterne skiftevis ind i og ud af forsk-

nings- og undervisningsministerierne, et udtryk for at politikerne ikke længere havde en klar forestilling om universiteternes mission. Var uddannelse og forskning så nøje forbundne, eller havde de hver især missioner uafhængigt af hinanden? Var universitetsuddannelse ikke en del af et personligt dannelsesprojekt, men en produktionsgren der skulle levere højt kvalificeret arbejdskraft til arbejdsmarkedet hurtigt, effektivt og tilpasset dettes behov? Var forskning ikke produktion af teknologisk viden og information til et varemærke, snarere end sandhedssøgen og erkendelse?

Forskningsministeriet var kommet til verden med den første Nyrop-regering i 1993, men uden at universiteterne hørte til ansvarsområdet. Efterhånden styrede forskningsministeriet forskningsråd, grundforskningsfond og forskellige programmidler og fik ansvaret for den overordnede forskningsstrategi, dvs. udøvede den økonomiske styring af alle de midler som var konkurrenceudsatte og især rettet mod bestemte forskningsopgaver. I 1998 overtog forskningsministeriet også ejerskabet til universiteterne, mens undervisningsministeriet beholdt ansvaret for uddannelserne. I realiteten var dog også forskningen splittet op på to ministerier. Nogle forskningspenge kom stadig fra undervisningsministeriet i form af basisbevillinger, som universiteterne selv kunne disponere, og som opfattedes som bestemt for grundforskningen. Opdelingen gav universiteterne en masse bøvler og problemer med at behage to ministerier på én gang. Ved årsskiftet 2000-01 flyttede man universiteterne tilbage til undervisningsministeriet, men allerede i november 2001 rykkede universiteterne igen ind i forskningsministeriet, og denne gang også med uddannelserne som en del af ministeriets ressort.

På samme tid begyndte et slogan at dukke op i forskellige versioner: "Fra viden til faktura", "Fra tanke til faktura" eller "Fra forskning til faktura", som var titlen på en pjece fra sommeren 2001, udgivet af CO-industri og Dansk Industri i fællesskab¹. Pjecen indeholdt store dele af det program for universiteternes frem-

---

¹ *Fra forskning til faktura*, 2001.,

tid som VK-regeringen et halvt år senere gik i gang med at sætte i værk.

Grundidéerne indebar, at universiteterne skal overgå til selvejende institutioner med uafhængige bestyrelser, sammensat af personer som er uafhængige af universitetet. Bestyrelsen skal udpege den daglige ledelse.

Forskere, der dokumenterer høj forskningskvalitet, skal have forbedrede vilkår. Målsætningen for universitetsforskningens indsats er forskningskvalitet og uddannelse af kandidater af høj kvalitet.

Regeringen bør prioritere stjernealliancer til styrkelse af det danske forskningslandskab. Der bør tilskyndes til et tættere samarbejde med erhvervslivet og til udnyttelse af "oplagte muligheder for fusioner mellem danske universiteter," Større offentlige forsknings- og udviklingsopgaver bør udbydes i fri konkurrence, og der bør iværksættes en analyse med henblik på en reorganisering af hele sektorforskningsområdet

Den offentlige forskningsinvestering skal øges med 10 pct. om året, særligt inden for de tekniske og naturvidenskabelige områder².

– Universiteterne må lære at tænke i forretningsbaner, sagde DI's formand på et seminar, hvor man præsenterede pjecen, så de kan skabe produktion og beskæftigelse.

– Forskning er for vigtigt for det danske samfund til at overlade det til forskerne, sagde CO-Industris formand³.

– Ser vi 10-15 år frem, kan vi ikke blive ved med at opretholde vores velfærdssamfund, med mindre vi vil investere i viden, og så er vi nødt til at investere i universiteterne. Som det er nu, er der ingen tvivl om, at andre lande vil overhale os, hvis ikke de allerede har gjort det. Investeringen i den offentlige forskning er drastisk faldende. I 1998 havde forskningen en bevilling på 9,3 mia. kroner fra staten, i

dag ligger den på 8,5 mia. kroner, og i 2004 vil den være faldet til 7,7 mia. kroner, udtalte rektorkollegiet⁴.

– De faldende bevillinger er de allermest skræmmende, men de lave investeringer i uddannelserne kan også blive et problem. På mange af universiteterne er der alt for mange studerende og nedslidte faciliteter. Det er helt sikkert, at vi under-investerer i universiteterne, og det udgør et alvorligt problem for Danmark som videnssamfund og for vores fortsatte konkurrenceevne, sagde forskningschef Charlotte Rønhof fra Dansk Industri.⁴

Danmark – verdens førende videnssamfund?

Universitetsreformkomplekset, der gennemførtes i løbet af 2002-06, er en virkeliggørelse af idéerne i "Fra forskning til faktura"; selvejende institutioner, bestyrelser, ansatte ledere, udviklingskontrakter, fusioner mellem universiteter og mellem universiteter og sektorforskningsinstitutioner og globaliseringsmidler.

Regeringens vision er klar: Danmark skal være et førende vækst-, videns og iværksætersamfund. Videnssamfundet er ifølge teorien om det post-industrielle samfund efterfølgeren til industrisamfundet, og lige så forskelligt fra industrisamfundet, som industrisamfundet var fra landbrugssamfundet.

Universiteternes mission på vejen mod videnssamfundet omgives af en sværm af "buzzwords": "Hvis vi skal sikre fortsatte fremskridt i danskernes velfærd skal viden og nye ideer i højsædet. Forudsætningen for regeringens nye mål er stærke universiteter på internationalt niveau med en kapacitet til strategisk udvikling."

Det er ikke altid klart hvad det begrebslige indhold er. Anderledes kan det måske ikke være, eftersom de refererer til fremtidige tilstande, som ingen kan have en præcis forestilling om. Det er imidlertid ret klart at de

² Op. cit. p. 6-7

³ FORSKERforum NR.146 – JULI / AUGUST 2001 p. 4

⁴ Uddannelse: Danske universiteter i bund, Jyllands-Posten, 31.05.2002, 1. sektion, side 2

med sig bærer værdier, der strider med den traditionelle universitetskultur.

Institutionelt selveje

Hvis universiteterne i realitetens verden overtog ejendomsretten og driftsforpligtelsen til hele kapitalapparatet, især naturligvis grunde og ejendomme, og bestyrelserne samtidig fik frihed til at agere på grundlag af den dermed disponible egenkapital, ville man have mulighed for at udvikle de danske universiteter på vilkår der kan sammenlignes med førende engelske og amerikanske universiteter. Ganske vist ville egenkapitalen være forholdsvis lille sammenlignet med giganterne, men man ville i kraft af faste indtægter i form af offentlige tilskud til uddannelser (taxameter-penge) og forskning (basismidler og forskningsråds-midler) have ganske favorable vilkår. Når det kommer til stykket er det institutionelle selveje en udefineret juridisk fiktion uden indhold, og universitetsbestyrelsernes råderum er ikke større, end råderummet var under de gamle styrelseslove.

En særlig besværlig omstændighed er den såkaldte SEA-ordning, hvorefter UBST (Universitets- og bygningsstyrelsen) betaler et aktivitetsbestemt huslejetilskud til universiteterne, men derefter opkræver husleje af de bygninger, som staten stiller til rådighed. Huslejen er i princippet en markedsleje, udregnet efter finurlige procedurer. For Københavns Universitets vedkommende betyder det et bygningsmæssigt budgethul. Derfor har universitetet måttet iværksætte en omfattende Campus-plan der reducerer de samlede arealer med ca. 100.000 kvm over en kortere årrække.

Det er en ganske kraftig omstilling og opbremsning, hvis grundlag alene er de fysiske vilkår: dyrere grunde i Københavnsområdet, som giver afsmitning på huslejeprisen; en forholdsvis stor historisk og fredet bygningsmasse, der giver mange kvadratmetre som ikke kan udnyttes til universitets kerneformål. Paradoksalt nok indtræffer denne opbremsning samtidig med at der bevilges globaliseringsmidler, der vil afsætte sig i en vis udvikelse af den bygningsmæssige infrastruktur.

Det er umuligt på forhånd at udregne hvor stor opdriften her bliver oven på den 100.000 kvm bygningsfortætning. De bygninger der måtte tilkomme, skal bygges af UBST og udlejes til KU. Intet eje!

"Selvejet" er ikke ensbetydende med den uafhængighed, som et solidt kapitalgrundlag giver en virksomhed.

Øgede frihedsgrader

Efter ministeriets retorik er øgede frihedsgrader til universiteterne det bærende princip i universitetsreformerne.⁵

I praksis er universiteternes erfaringer indtil nu diametralt modsatte. De udviklingskontrakter, der blev indgået i 2005 og 2006, indeholder en række meget detaljerede delmål med meget specifikke talmæssige bindinger, som ministeriet har krævet, og som Rigsrevisionen vil kontrollere opfyldelsen af. Eksempelvis "etablere 8 stjerneprogrammer", øge til "et optag på 632 ph.d. studerende i 2008", "på 10 bacheloruddannelser med stort frafald skal andelen af studerende, der gennemfører på normeret tid samt normeret tid + 1 år, øges med 5 pct." og "på 10 udvalgte kandidatuddannelser med lange studietider forøge andelen af studerende, der gennemfører på normeret tid samt normeret tid + 1 år med 5 pct.", osv.

Et andet eksempel på detailstyring som mod-siger de øgede frihedsgrader er planlagte ændringer i universitetsloven, såsom "Ministerien fastsætter generelle regler om uddannelse, herunder tilrettelæggelse af undervisning og af prøver og anden bedømmelse, der indgår i eksamen". Ministeren får hermed hjemmel til at foretage meget indgribende reguleringer af universiteternes kerneaktiviteter, på kanten af hvad den akademiske frihed, lærernes metodefrihed og de studerendes medbestemmelse via studienævnene kan bære, og til skade for pædagogisk fornyelse og udvikling, der helst skal komme nedefra.

---

⁵ *Udviklingen på de danske universiteter. Redegørelse til Folketinget April 2005. s. 6*

Et tredje eksempel er fusionsforløbet. Universiteternes bestyrelser fik ikke reelle muligheder for en fri dialog med ministeren og tid til at analysere og overveje muligheder og ulemper. Der er aldrig givet nogen velfunderet, endsige videnskabelig begrundelse for universitetsfusionernes gavnlighed, hverken for institutionerne som sådanne eller for det overordnede projekt om Danmark som et førende videnssamfund.

Strategi

Universiteterne har fået ny og hierarkiske ledelsesforhold med den begrundelse at skabe et rum for en "fornyet ledelseskraft". Men universiteterne holdes i et tæt greb, "en grundlæggende nytænkning af relationen mellem universiteterne og videnskabsministeren". Det drejer sig om præcise målsætninger, dialog og rapportering om deres indfrielse, synlighed om strategisk udvikling,

Bestyrelserne skal stå i spidsen for udviklingen og fastlægge retningslinier for organisation og langsigtet udvikling, værne om forskningsfriheden og indfri samfundets krav til universitetet. Udviklingskontrakten skal udgøre bestyrelsens *strategi*, kernen i den nye *dialog* mellem minister og universitet og *basis* for ministerens tilsyn⁶

I januar 2004 offentliggjorde OECD hvad ministeren kalder en "evaluering" af det danske universitetssystem⁷. OECD's rapportører anbefaler en større autonomi og ifølge ministeriet: påpegede OECD, at udviklingskontrakterne er et godt planlægnings- og tilsynsredskab, der kan være grundlag for universiteternes udvikling. OECD fremhævede, at det er afgørende, at udviklingskontrakterne formuleres på et strategisk niveau med vægt på målsætninger, og at regeringen afholder sig fra forsøg på detaljeret kontrol i forbindelse med kontrakterne

OECD-rapportens egne ord er faktisk ret anderledes:

⁶ Ibid.

⁷ *Reviews Of National Policies For Education: University Education In Denmark – Examiners' Report*, 2004

The examiners do, however, see some value in the requirement for universities to prepare development contracts to demonstrate how the block funds would be spent. This is a useful planning tool for universities, whilst offering the Ministry a means of monitoring developments. In the light of the examiners' support for autonomy, these contracts would not be endorsed if they became another means of enforcing control over what universities do and the universities are encouraged to guard against any development of this nature

I realiteten har bestyrelserne ikke mulighed for at opfylde forventningerne. Der er ikke nogen klar opfattelse af hvad en strategi egentlig er, ingen værktøjer til strategisk planlægning, utilstrækkelige politiske mål, ingen informationer om ressourcer og udviklingsmuligheder, ingen informationer om personalets forventninger. De eksterne bestyrelsesmedlemmer er travle personer, og der kan ikke holdes mange møder. Bestyrelserne har måttet bruge lang tid på arbejdet med institutionens omorganisering (lederansættelser, institutionel struktur, vedtægter), og megen tid er gået med at indhente ministerielle godkendelser af fx vedtægter og udviklingskontrakter. Strategiarbejdet er desuden blevet forsinket af fusionsarbejdet, der igen medfører en omstrukturering af universitetet, udvidelse af bestyrelserne, udarbejdelse af nye vedtægter. Med fornyede ministerielle godkendelser Der er ingen sammenhæng mellem udviklingskontrakternes meget detaljerede, kvantitative mål, som er i direkte modstrid med OECD's anbefalinger, og en overordnet strategi, som ledelsen har meget svært ved at formulere. Og meget svært ved at legitimere over for de ansatte.

Det flerfakultære universitet

Et flerfakultært universitet har særlige vanskeligheder ved et overordnet strategisk arbejde. Det klassiske universitet omfatter fem eller seks fakulteter; de "tørre": humaniora, jura-samfundsvidenskab, samt teologi, og de "våde": naturvidenskab og sundhedsvidenskab. Så længe troen på videnskabens en-

hed og dannelsesværdi, som er grundlaget i det humboldtske universitet, holdes i hævd, kan fakulteterne holdes sammen i en enhed på trods af diversitet.

De tørre videnskaber har alle tekster som et væsentligt element. Dels arbejder de med data som i altovervejende grad er repræsentationer baseret på tegn, og deres output er ligeledes næsten udelukkende tekstligt. Deres kvalitetsbegreb er også i høj grad knyttet til den tekstlige formidling, ikke mindst af den grund at artikler, monografier osv. i meget vidt omfang har et ikke-videnskabeligt publikum, som er interesseret i forskningens resultater i kraft af resultaternes almene, kulturelle, oplysende og ofte underholdende værdi, og som i væsentligt omfang er med til at finansiere forskningspublikationerne ved at købe tidsskrifter og bøger, herunder lærebøger. De elektroniske medier begynder at føje flere ny dimensioner til de tørre fags muligheder. Der kan anvendes visuelle teknikker, animationer, lyd, interaktive præsentationsformer som sikkert på længere sigt vil kunne erstatte de traditionelle måder at formidle forskningen på.

Til gengæld har de tørre fag kun i begrænset omfang haft erhvervslivets interesse, når bortses fra forlags- og medieverdenen. Dette forhold kan bestemt ændre sig i takt med informationsteknologiens og de ny mediers hastige udvikling og udbredelse, både som informationsværktøjer og som underholdningsredskaber. Her vil forskning, uddannelse og formidling kunne finde sammen i en dynamisk cocktail, som – mutatis mutandis – kan give mindelser om de humboldtske og koldske idealer for dannelse og oplysning.

De såkaldt våde fag har helt andre traditioner for forskning og omsætning af forskningsresultater og helt andre kvalitetsnormer. De har også helt andre relationer til teknisk og praktisk udnyttelse af forskningsresultater. Det er da også klart de våde fag som sloganet "Fra forskning til faktura" er møntet på. Og det er i samme optik at en stor del af universitetsreformen er tænkt. Samfundets og befolkningens behov for energiforsyning, transport, logistik, industrielle produkter, herunder sofistikerede våben, gadgets, fødevarer, sund-

hed og meget mere skaber en massiv efterspørgsel efter varer og tjenester, som samtidig er udsat for en hård konkurrence. Så når DI's og CO's formænd mener, at universiteterne må lære at tænke i forretningsbaner, så de kan skabe produktion og beskæftigelse, og at forskning er for vigtig en sag for det danske samfund til at overlade til forskerne, så er det udtryk for en strategi, der ønsker at gøre forskning og uddannelse på disse områder til centrale dele af fremtidens udvikling for Danmark.

Når denne kontante interesse for den våde forskning som forskning-faktura temaet er udtryk for manifesterer sig som et krav der stilles til universitetets fremtidige funktion, bliver det ekstremt vanskeligt at skrive en sammenhængende strategi for det samlede universitet, med mindre den skal være så almen, at det nærmer sig det meningsløse eller uinteressante. De strategier der p.t. skrives på, kan ingen hær sendes i felten med. En strategi skal fortælle hvorledes de politiske mål kan nås, hvilke ressourcer der skal sættes ind herfor, og den skal især kunne forstås af de ansatte og engagere dem på en måde, så de arbejder for målenes virkeliggørelse.

Udviklingskontrakt og de almene strategiplaner, der arbejdes på, hænger ikke sammen, og strategiplanerne kan ikke engagere bredt. Vanskelighederne er ikke blevet mindre af at fusionerne har øget antallet af fakulteter og ændret på størrelsesforholdene mellem våde og tørre områder. Det rejser problemer som især de universiteter, der er blevet udvidet ved fusionerne, vil komme til at bruge mange kræfter på at løse i de kommende år.

Forskningsfrihed

Bestyrelserne skal sikre forskningsfriheden. Men nervøsiteten for at forskningsfriheden er truet trods alle de smukke ord i universitetslov, publikationer og pjecer om universiteternes udvikling, ministerielle og andre rapporter, er udbredt, ikke mindst i de våde fag.

Et første problem ligger i universitetsloven, der giver institutlederen beføjelse til at på-

lægge forskningsmedarbejderne særlige opgaver. Det har været hævdet at denne bestemmelse kun giver adgang til at pålægge forskerne andre opgaver end forskning, fortrinsvis undervisning og administration. Imidlertid fremgår det af loven og dens bemærkninger at ledelsen også kan pålægge medarbejderne bestemte forskningsopgaver, og at den individuelle forskningsfrihed i denne sammenhæng alene består i emnevalget og ikke på nogen måde kan omfatte valget af metode, samt at medarbejderne i det omfang de ikke er pålagt særlige opgaver kan forske frit inden for de forskningsstrategiske rammer der fastlægges i udviklingskontrakten.

Det vil altså være muligt at begrænse den uindskrænkede individuelle forskningsfrihed ved at pålægge medarbejderen rekvirerede opgaver som kan aftales mellem ledelsen og en ekstern partner, fx en erhvervsvirksomhed.

Problemet med forskningsfriheden og den akademiske frihed generelt tilspidses imidlertid yderligere ved indfusionering af sektorforskningsinstitutioner. Disse udfører blandt andet myndighedsopgaver, og der er eksempler på at universitetsforskere i offentligheden har kritiseret forskning udført af sektorforskningsinstitutioner bl.a. på miljøområdet, der ofte er meget ømtåleligt, fordi store erhvervsinteresser kan stå på spil. Hvis en sektorforskningsinstitution inden for rammerne af et universitet bliver udsat for en kritik af en medarbejder inden for samme universitet, opstår der et alvorligt etisk og loyalitetsproblem. Kritikken risikerer at koste universitetet penge, enten som følge af at myndighedsopgaver, der normalt er en del af finansieringsgrundlaget for en sektorforskningsaktivitet, bliver inddraget eller overført til en anden institution, eller i yderste fald at universitetet konfronteres med et erstatningsansvar, fordi myndighedsopgaven er løst bevisligt utilfredsstillende. En ledelse vil have en konflikt mellem to instanser inden for sit eget hus og vil kunne have svært ved at navigere ideelt mellem hensynet til forskningsfriheden og hensynet til sektorforskningens renommé. Der må derfor sikres en indkapsling af sektorforskningsinstitutionen og dens aktiviteter

uden at den enstrengede ledelsesstruktur på universitetet i øvrigt bringes i fare.

På den anden side må sektorforskningsinstitutionerne så vidt muligt sikres en akademisk frihed som er af samme lødighed som på universitetet i øvrigt.

Kvalitetsudvikling

Et nøglebegreb i hele universitetsreformen er forbedring af kvaliteten af uddannelse og forskning.

Det er imidlertid vanskeligt at anvise konkrete veje til at opnå en sådan. De forsøg der gøres herpå, koncentrerer sig væsentligt om konkurrenceudsættelse, evaluering og benchmarking, samt ny incitamentsstrukturer.

Med hensyn til konkurrenceudsættelse er det vanskeligt for universitetsbefolkningen at se, hvilket fornyet indhold man kan give til dette begreb. Forsknings- og uddannelsesaktiviteter er allerede udsat for prioriteringer, men prioritering er ikke egentlig konkurrence, hverken i den økonomiske eller den idrætslige forstand der ofte fra erhvervsside og politisk hold lægges i ordet. At en forskningsaktivitet er prisvinder, eller at en underviser får en præmie for god undervisning, spiller næppe nogen praktisk rolle for kvalitetsudvikling. Det kan være en belønning for et vellykket arbejde. Men der kendes ikke eksempler på at noget seriøst forskningsprojekt eller noget ambitiøst undervisningsforløb har været motiveret af ønsket om at blive prisvinder. Og mens der i markedskonkurrence og sportskonkurrencer er tabere, som må lide en reel eller symbolsk død ved at gå ud af markedet eller forlade banen, så kan konkurrenceudsat forskning ikke fungere på den måde. Hvis forskningsprojekter eller et uddannelsesforløb prioriteres, er det fordi de er nødvendige i en eller anden sammenhæng. Den kvalitet man så ønsker at bibringe dem, kan ikke skaffes ved at lade dem konkurrere med andre lignende projekter. Man kan ikke sætte to matematikere til at konkurrere om at finde en løsning på Fermats store teorem eller Riemanns Zeta-hypotese. Hvad skulle de konkurrere på? Hurtighed? Elegance? Og skal

de konkurrere med projekter inden for helt andre områder? Løsningen af kræftens gåde, opfindelsen af en HIV-vaccine eller opklaringen af mordet i Finderup Lade? Hvad er kvalitetskriteriet her? Og hvordan appliceres det inden projektet er fuldført?

Konkurrencetanken er typisk en tanke der besnærer ikke-forskere. Forskerne ved godt at den konkurrenceudsættelse, der allerede sker ved udvælgelsen af projekter efter ansøgning, i høj grad bygger på irrationelle valg; mode, bekendtskaber, eller – hvis erhvervslivet indblandes i prioriteringen – udsigten til profit og gevinst. Og at skrivningen af projektansøgninger også er en retorisk disciplin, hvor den "smarte" ansøgning i hvert fald somme tider vinder over den solide.

Evaluering og benchmarking som de sædvanligvis opfattes, lider af nogle af de samme skavanker. Skal evaluering være andet og mere end en post festum konstatering af resultatets kvaliteter, som når publikum klapper eller buher efter primadonnaens arie, så skal den levere feedback til en proces, således at denne kan justeres og forbedres løbende. Det er især en mulighed inden for undervisningen, men desværre en mulighed der alt for sjældent udnyttes. Den er nemlig planlægningskrævende og dermed tids- og arbejdskrævende. God evaluering forudsætter medvirken af en ekstern evaluator eller supervisor, som kan hjælpe med at justere processen, og den kræver klare målformuleringer som læringsresultaterne kan holdes op imod. Benchmarking og peer reviewing skal tilsvarende være procesorienteret, ikke resultatorienteret for at have effekt. Det er også en tidskrævende foranstaltning, hvilket ikke altid tages i betragtning når evaluering, benchmarking og peer reviewing optræder som "buzzwords".

Det sidste kvalitetsudviklingsredskab, der refereres til, er det økonomiske incitament. I en interessant artikel i tidsskriftet *politica* har Lotte Bøgh Andersen, Christian Bøtcher Jacobsen, Anne Line Møller og Thomas M. Pal-

lesen⁸, undersøgt hvorvidt motivation for kvalitet hos forskere på danske sektorforskningsinstitutioner og universiteter er belønning eller et ønske om at gøre en indsats i en højere sags tjeneste. Deres konklusion bekræfter en teori om, at effekten af økonomiske incitamenter afhænger af, hvordan de opfattes. Når forskerne opfatter incitamentene som en positiv understøttelse af deres indre motivation, virker incitamentene efter hensigten, idet den indre motivation forøges. Opfattes incitamentene derimod negativt som led i en kontrol, virker de ikke eller kan virke direkte modsat på grund af en fortrængning af den indre motivation. Med udgangspunkt i Ny Løn aftaler, registerdata og en spørgeskemaundersøgelse ser forfatterne til undersøgelsen på, om belønning af publikationer har betydning for publikationsudviklingen på 162 danske forskningsinstitutioner.

Det vigtigste eller primære kvalitetsudviklingsinstrument er således motivation. Bo Jacobsen, Mikkel Bo Madsen og Claude Vincent har i bogen *Danske forskningsmiljøer. En undersøgelse af universitetsforskningens aktuelle situation*⁹ undersøgt hvordan forskningsmiljøerne fungerer, hvordan forskernes arbejdsbetingelser og arbejdsprocesser er, hvad forskerne anser for centralt i deres eget virke og hvordan forskningsmiljøet påvirker deres arbejde. Materialet er en detaljeret interviewundersøgelse med 250 danske forskere placeret på 12 institutter ved fem universiteter spændende over naturvidenskab, samfundsvidenskab og humaniora, både traditionelle enkeltfaglige og moderne tværfaglige institutter, og både grundforsknings- og anvendelsesorienterede institutter.

Bogen dokumenterer at det gode forskningsmiljø er præget af engagerende fagligt samarbejde. At forskerne arbejder meget. At forskningsvirksomheden er båret af idéer og idealer. Og at forskningspolitikken opfattes med skepsis. "Flertallet af forskerne mener ikke, at Forskningsministeriets initiativer svarer til kernen i det at forske. I undersøgelsen

⁸ *Arbejder forskere just for the money? En analyse af Ny Løn på universiteter og sektorforskningsinstitutioner*, *politica*, årg. 38, nr. 4

⁹ Hans Reitzel, 2001, ISBN 87-412-2620-8

har vi kunnet se, at forskerne mener, der er en konflikt mellem forskningens langsigtede natur og ministeriets korte tidshorison¹⁰.

Med hensyn til udviklingskontakterne hedder det: "Denne undersøgelse tyder på, at det publikationspres, udviklingskontrakterne institutionaliserer, for en god del forskere resulterer i flere publikationer. Men undersøgelsen peger også på, at man ikke uden videre kan tage stigningen i publikationsantallet som udtryk for ny erkendelse eller mere og bedre forskning. En række forskere giver udtryk for, at de udvikler strategier, efter hvilke de kan publicere mere, men uden ny og afgørende erkendelse."¹¹

Tilsammen dokumenterer de to undersøgelser en foruroligende stor afstand mellem forskernes arbejde og ministeriets og måske politikernes forståelse heraf. Videnssamfundet skal bygge på kreativitet og innovationstrang. Kvalitet på disse områder kan efter forskernes selvforståelse ikke opnås med de redskaber politikerne griber til. Redskaberne vil tværtimod virke mod deres hensigt, fordi de opfattes som udtryk for kontrol, ikke som tilbud om dialog.

Konklusion

På de danske universiteter eksisterer der en institutionskultur, som har sit udgangspunkt i det humboldtske universitets idealer om selvstyre, om en dynamisk sammenhæng mellem forskning og uddannelse, om en tværfaglighed baseret på forestillingen om erkendelsens og videnskabernes enhed, og tro på forskningens og uddannelsernes egenværdi i et dannelsesperspektiv.

Denne kultur er under pres af en teori eller ideologi, hvorefter den moderne vidensøkonomi og globaliseringen tvinger samfundene til at forlange forskning og uddannelser der direkte har karakter af produkter som kan faktureres.

Med reformer, der åbenbart af universitetsbefolkningerne opleves som truende, og en retorik der opfattes som falsk, prøver minister og politikere at lede universiteternes udvikling i den ønskede retning.

Hvordan udviklingen i et noget længere perspektiv vil blive for forskning og uddannelse, er det i den aktuelle situation svært at sige noget præcist om. Universiteterne har altid været gode til at fastholde en vækst i overensstemmelse med deres egen indre orden. Meget vil afhænge af om de ansatte ledere vil være i stand til at skaffe sig legitimitet indadtil og indgive tro på at universiteternes værdier ikke svigtes, uden at tabe troværdighed over for ministre og politikere.

---

¹⁰ Op. cit p. 145

¹¹ Id. s.. 146